

EMBER – TÁJ – ÉPÍTETT KÖRNYEZET HARMONIKUS EGYSÉGE – FELJEGYZÉSEK EGY TANULMÁNYÚTRÓL: DURHAM, YORK, RICHMOND

PEOPLE – LANDSCAPE – BUILT ENVIRONMENT IN HARMONY –
NOTES FROM A STUDY TRIP TO DURHAM, YORK, RICHMOND

MÉSZÁROS BERNADETT

I spent the first three weeks of November in 2022 in Darlington (UK), from where I made a few trips to Durham, Richmond, York and I also visited villages and sights in the neighbourhood with vibrant historical vibes, such as: Yarm, Barnard Castle, Bowes Museum, Beamish. The historical atmosphere and the natural beauty are more likely to captivate travellers, especially if they are professional in the field of tourism and/or heritage. If you are this kind of person, you will dive into the experience which will take you into on the unforgettable time travel. Even a lecturer starts thinking about what the most effective way of transferring the knowledge would be. Choosing these destinations had family-related reasons, but the selected programmes reflect the researcher's taste. This study is a collection of best practices which help you to understand in various ways how to turn a historic building into a tourist attraction, how to create a unique visitor experience and maintain the balance between the two. The question is that, if people – nature – history – built environment could impress us as a whole, whether it is a subjective feeling, a collection of coincidences or an obvious result of conscious planning and coordinated actions.

BEVEZETÉS

2022. november első három hetét Darlingtonban töltöttem, ahonnan kisebb kirándulásokat tettem Durham, Richmond és York városába, valamint a környező területek további kiemelkedő látványosságait néztem meg (pl. Yarm, Barnard Castle, Bowes Museum, Bemish Museum). A történeti, természeti táj magával ragadja az utazót, és történetesen, ha az utazó turisztikai, örökségi szakember, akkor legalább utóbb elgondolkodik rajta, hogy mitől is volt olyan tökéletes az élmény, oktatóként pedig azon, hogy miként lehet a tapasztalatokat jól használható formába önteni és megosztani. A helyszínválasztás családi kötelekeknek köszönhető, azon belül a programválasztás már nyilván szubjektív és tükrözi a korábbi *site manager*; örökségvédelmi szakértő ízlését, tanulási vágyát is. A tanulmány, mint egy esettanulmány, jó példák gyűjtése, válogatása által juttat közelebb annak a megértéséhez, hogy az egyedülálló látogatói élmény miként jön létre. Amikor ember–táj–történelem–épített környezet szétválaszthatatlan egységként képes hatni ránk, az vajon csak szubjektív érzés, véletlenek összjátéka, vagy tudatos tervezés és összehangolt lépések eredője?

DURHAM VÁROSA

A városi térképen jól látható a Wear folyó kanyarulatában a durhami katedrális és a környező világörökségi terület, a központban sűrűsödő tér pedig a mai város központja a hivatali épületekkel és a piactérrel. A világörökségi helyszínmene-dzser a Durham University. A katedrális melletti épületek is az ő kezelésében vannak, több egyetemi oktatási épület, világörökségi látogatóközpont, könyvtár, múzeum, rendezvényhelyszín.

1. fotó: Térképrészlet, Durham, belváros
Photo 1.: Map of Durham downtown

Forrás: Google Maps

A képeken látható, hogy a helyszín nem szigetként jelenik meg, hanem belesimul a város szövetébe, melyet a műemlékvédelem a sajátos eszközeivel ma is őriz. Az alábbi fényképen látható kirakat középkorból megmaradt ablakával jellegzetes az angol történelmi városokban. A műemlékvédelem nem engedi ezek cseréjét, eredeti állapotukban kell megtartani őket.

2. fotó: Utcarészlet kirakattal, Durham, belváros
Photo 2: Period Storefront, Durham

Megőrzik az eredeti ablakkereteket a világörökségi negyedben (egy egyetemi épület részlete) és megőrzik a jellegzetes piros telefonfülkéket is – a fenntarthatóság jegyében ma defibrillátort tartanak bennük.

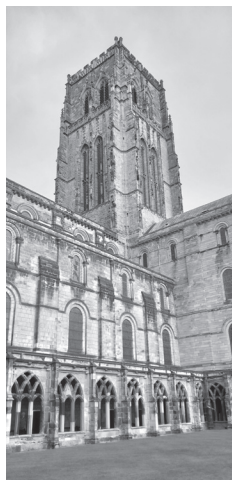
3–4. fotó: Egyetemi épületrészlet és mellette a tipikus angol telefonfülke
Photo 3–4: Part of a university building and next to a typical English phone-box

5–6. fotó: Piac bejárata, főtér, Durham
 Photo 5–6: Market entrance, main square, Durham

A piactér, ahol megférnek a gyalogosok mellett a járművek, a 21. századi utcabútorok, jelzőtáblák és a középkori városi szövet.

A DURHAMI KATEDRÁLIS ÉS VILÁGÖRÖKSÉGI LÁTOGATÓKÖZPONT

1984-ben ötven szakértő szerint „a világ legjobb épülete” a durhami katedrális (*Durham Chatedral*) volt. A szakértői team a Brit Királyi Régészeti Intézet 150. évfordulójának ünnepsére kapta a felkérést, a világ vezető, ember alkot-ta építményeinek értékelésére. Ez volt az első katedrális az Egyesült Királyságban, ami felkerült az UNESCO világörökségi listájára. Az épület története nem választható el Anglia északkeleti területeinek történetétől.

7. fotó: A székesegyház középső tornya
 Photo 7: The central tower of the cathedral

Az Anglo-Saxon vallási közösséget 875-ben viking betolakodók kényszerítették menekülésre Lindsfarne-ból, akik magukkal vitték a szent ember és csodatévő szent Cuthbert (épségben mumifikálódott) testét. Ők Durhamben, a folyókanyarulatban, egy megemelt, védett helyen katedrális építésébe fogtak (Szent Cuthbert testét 999-ben felszentelték), az építményt 1017-re fejezték be, és a szentnek ajánlották. Hamarosan ide helyezték egy másik szent, Szent Bede csontjait is. A normannok számára ez a lokáció két előnnyel is járt. A Tees folyótól északra eső területek elsődleges védelmi zónája lett Durham és annak legvédelettebb, stratégiai fontos-ságú helyén a Wear folyó kanyarulatában, magaslaton épült katedrális, másrészt Szent Cuthbert jelentőségét elismerték, megerősítették az egyház földhöz való

jogát és szabadságjogait. 1071-ben ez lett az első nem örökölhető püspökség, majd világi és spirituális hatalom egyaránt. A második herceg-püspök, William of St Calais (1081–1096) kulcsszerepet játszott az épület ma is látható formájának létrehozásában (az eredeti fatemplomot lerombolták, a mai katedrális alapjai a már normannkori kőtemplomra kerültek). Az építkezést William püspök utódai folytatták. 1104-ben Szent Cuthbert testét az angolszász templom megmaradt részéből a főoltár mögötti kegyhelyre helyezték. Mintegy kétszáz szakember munkájával negyven évvel később, 1133-ra fejeződött be az építkezés. A kő építőanyagot helyben bányászták. „A kőművesek munkájának egyik érdekessége, hogy a hengeres pillérek merészen metszett mintáit alkotó tömböket egyenként előre gyártották, mielőtt a székesegyházban összeszerelték volna őket.” (POCKOK ET AL, 2018)

8. fotó: A katedrális belső udvara a kerengővel

Photo 8: The inner courtyard of the cathedral with the cloister

A fenti képen a katedrális belső udvara a kerengővel jól mutatja, hogy az épület rendház és templom együttes feladatait látta el. Az eredetileg római (normann) kori boltíves árkádsor boltívei enyhén csúcsosodnak és megjelenik bennük az áttört csipkemintázat. Talán itt érhető igazán tetten a két művészettörténeti korszak (a román és a gótikus) találkozása. A későbbiekben a katedrális többször bővítették a nyugati (*Chapel of the Nine Altars*) és a keleti (*Galilee Chapel*) oldalon is egy-egy kápolnával.

9. fotó: Galilee-kápolna

Photo 9: Galilee Chapel

Építészeti érdekesség továbbá, hogy eredetileg sem csupán templomnak, hanem szerzetesek otthonának is szánták. Szent Calais püspök maga is szerzetes volt, ő alapította Angliában a bencés rendet. A reformációt követően a rend felbomlott, a templom ismét csupán a szentjéről maradt ismert.

A katedrális gyönyörű példája a románból a gótikába történő átmenetnek, így ír erről Douglas Pocock és Malcolm Thurlby:

„Durham olyan esztétikát teremtetett, amely az angolszász felületek gazdagítását és a normann tervezés logikus tagolását ötvözte olyan léptékben, amely az új angol uralkodók hatalmát idézte.” (POCOCK, D. ET AL. 2018)

A katedrális építésének alapjai tehát a 12. század közepéig nyúlnak vissza, de természetesen az azt követő évszázadok is hagytak rajta nyomot bővítésekkel, átépítésekkel. 1341-ben kapta meg a katedrális a hatalmas nyugati ablakát, 1368-ból való a nyolcszögletű boltozott konyha, a kolostor építését 1416–1430 között fejezték be.

10. fotó: Főhajó, déli folyosórészlet,
13. századi boltozat, dekoratív falfestéssel
Photo 10: Nave, south corridor detail,
13th century vault with decorative wall painting

Szintén az 1400-as évek első évtizedeiben épültek be a gyönyörű csipkézett-áttört gótikus ablakok, a korábbi kisebb ablakokat pedig kiszélesítették. 1429-ben, majd 1459-ben a központi toronyban tűz ütött ki, a tornyot 1465–1475 között újraépítették. A 16. században feloszlatták a bencés monostort, ideiglenesen elvitték Szent Cuthbert testét, de a rombolás viszonylag enyhének mondható. Az 1540-es évektől folytatódik az épület felújítása, az 1626-ban emelt főoltárt Hunt dékánnak ajánlják, új harangot és bútorzatot is kap a templom. Utóbbi a későbbi háborúk (1640, 1650) teljesen megsemmisítik. A következő évszázadokban több jelentősebb helyreállítási időszakot különítenek el:

- 1660–1774: orgona, kórus helye, kolostor, könyvtár, bútorzat.
- 1774–1827: megújulás, tökéletesítés, a *gothical revival* (gótikus megújulás) jegyében, James Wyatt, a kor legismertebb neogótikus tervezője is dolgozott az épületeken.
- 1827–1858: a purizmus időszaka (stílustiszta felújítás), ennek a jegyében például több gótikus ablakot átépítenek, a 15. századi orgonát pedig a főhajóból az északi falra helyezik.
- 1858–1933: tudományos felújítás, a harangláb és a központi torony felújítása volt a leghangsúlyosabb, a kor elismert neogótikus építész, Gilbert Scott tervei alapján.

– 1933–2000: modern korszak kezdete, a múlt pusztításainak kijavítására tett erőfeszítésekkel. Ekkor kerül a Bede oltár a Kilenc oltár kápolnába, és készül el a lélegzetelállító baldachin. 1982-ben a monostor hosszú távú felújítási programja kezdődik, beleértve az összes kőmunkákat.

– Napjainkban: megjavították a refektórium tetejét, a perjelcsarnokot és folyamatosan a kőrestaurálási munkák. Az épület megvilágításánál a szelektív megvilágítással emelik ki az építészeti részleteket.

Ma valóban a nyitott kincsesláda („open treasure”) mottónak felel meg az épület működtetése. A katedrális nyitva áll a nagyközönség előtt, turistabarát vendégfogadással, átgondolt szolgáltatásokkal. Egyetemi gyakorlóterep, ahol a kőrestaurátorok, régészek, történészek élő műemléken tanulhatják meg a szakma fortélyait. Egyetemi helyszín, az egyetem működteti, ezáltal komolyzenei és rockzenei koncertek helyszíne. És természetesen szakrális, spirituális tér, anglikán templom, és utalva „születésére” jelentős zarándokhely.

Nincs belépő, morcos ellenőr, múzeumi ridegség és unalom. Van: adománykérés (minimum 5 £), kedves, önkéntes, nyugdíjas idegenvezető, étterem és bolt (utóbbiak az altemplomban), WC (kívül, de három lépés távolságban), gyereksarok, egyetemi óra, munka, turista, rockkoncert. Heti 60 ezer £ a fenntartási költség, ennyit nem ad ki a látogatói bevétel, ezért további támogatásokkal egészítik ki. Valójában nem arra büszkék, hogy világörökségi terület, hanem arra, hogy étellel teli tér.

A 11. fotón a restaurátorhallgató az első civil házaspár sírján (13–14. századból) dolgozik. A felszivódó sók elleni védelem az elsődleges feladat, a díszített sírláda restaurálását „in situ” oldják meg. A hiányzó két domborműrészletet a hitelesség megőrzése érdekében nem állítják helyre.

11. fotó: Restaurátorhallgató dolgozik az első civil házaspár sírládáján

Photo 11: Restorator-student works on the coffin of the first civil couple

Az épület bemutatása mellett jelentős hangsúlyt kap a történetek bemutatása, elmesélése. Ezek a történetek, Szent Cuthbert, az építők, a mesterek, a házaspár, aki a 13. században ide temetkezett, vagy akár Bede szerzetes legendája hozzák

érthető közelségbe a helyet a ma emberéhez. Bede 703-ban kezdett írni, elsősorban bibliai munkákat, de igen jelentős iskolalapító munkássága. Mint az angol történelem atyját emlegetik, aki megírta Szent Cuthbert történetét, de aki először használta az anno domini (AD) – Krisztus után – történelmi idő megkülönböztetését, amit ma is használunk.

Természetesen a hiteles történet bemutatása mellett a látogatót „Találd meg Bede macit!” játékra hívják, így aztán nem lepődünk meg azon sem, ha az ajándékboltból egyet haza is vihetünk.

A MENEDZSMENTRŐL

Durham világörökségi területének menedzsmenttervét az úgynevezett WHS koordinációs bizottság készítette el, melyben minden érintett fél képviselteti magát, így különösen: a helyi önkormányzat és a különféle kormányzatok az UNESCO-ig bezárólag, a katedrális, a helyi civil közösség, a terület tulajdonosa, az egyetem és természetesen a megőrzésben, restaurálásban érintett szakmai szervezetek képviselői. Így deklarálták a menedzsmentterv célját, küldetését:

„Durham élő világörökségi helyszín, mivel sok ember számára lakó- és munkahely, valamint a világ minden tájáról érkező látogatók számára zárandokhely és történelmi jelentőségű hely. Amint azt ez a kezelési terv is világossá teszi, hogy ez egy élő világörökségi helyszín, ahol számos szervezet és más érdekelt fél együttműködése számos lehetőséget és kihívást is rejt magában azzal, hogy együtt dolgozunk a Durham kiemelkedő egyetemes értékeinek megőrzésén, valamint a helyszín kezelésének, összehangolt szemléletű megőrzésének és védelmének biztosításán.”

YORK VÁROS ÉS A YORVIK

A legépebben megőrzött középkori belvárosával York igazi ékszerdoboz, melynek története Krisztus előtt 7–8 ezer évre nyúlik vissza, de magát leginkább kétezres éves városként nevezi meg. Igen büszke arra, hogy a római kori város nyomai ma is láthatóak, a viking kori település maradványaira pedig szinte érintetlen formában rátaláltak. A régészek és műemlékvédők listáján csaknem kétezres olyan épület, objektum szerepel, amely megőrzésre érdemes, mindemellett a városi szövet kétezres éves folytonosságára és egyedülálló viking kori és középkori területeire hivatkozva York méltán kéri felvételét az UNESCO világörökségi helyszínei közé. A törekvést 2010-ben utasították el első ízben, majd 2022-ben ismét. Mára igen széleskörű társadalmi és szakmai összefogás áll ki azért, hogy York városa (tehát mint város, és nem az egyes emlékek külön-külön) hasonlóan Bath és Edinburgh városokhoz kapjon világörökségi címet. (Időközben 2023 áprilisában felkerült York városmaga a tentatív listára, ami a világörökségi cím előszobája.)

A vasútállomástól a York Minster felé haladva a Foss folyó hídja (19. századi vashíd) és a hídfőnél álló épületek (lásd lent) rögtön a város történetéről mesélnek. A Lendal Tower az 1300-as években még a város védelmét látta el, majd századokon át vízműként működött, ma pedig szállóként fogadja a vendégeket. 1677-ben a tornyot 500 évre bérbe adták a Yorki Vízművek Társaságnak. Az épületet többször megemelték és bővítették. A korai időkben csak a felszivattyúzott víz tárolására tették alkalmassá, majd gőzgépet is szereltek bele, hogy a várost immár „hideg-meleg” vízzel is el tudják látni.

12–13. fotó: A Lendal Tower épülete a folyó felől

Photo 12–13: Lendal Tower from the river

A The Shambles York ősi utcája, mely a feljegyzések szerint a hentesek utcája volt, az 1400-as években átépült, és ezt a karakterét őrzi a mai napig, és természetesen a város mai piactere is ennek a szomszédságában van. Ez az a magterület, ahol az épületek, az utcaszerkezet a legépebben megmaradt. Szinte mindegyik épülete lehetne múzeum, de szerencsénkre nem az, a szépségét a folyamatos használat adja, jórészt megőrzött vagy hasonló (üzletek) funkciók mellett. Ettől és nem a rengeteg turistától (a városba évente körülbelül hétmillió turista látogat el) élő, lüktető város az, amit látunk.

14–15. fotó: The Shambles, York ősi utcája
Photo 14–15: The Shambles, York's ancient street

York büszke a múltjára, a történeteire és szellemeire. Ez utóbbit nem csupán tematikus idegenvezetések, rendezvények figyelemfelhívó ajánlataiban érhetjük tetten, hanem a városban megbúvó egyszerű épületeken is. Az alábbi kép is egy ilyet mutat, melyet Margaret Clitherownak ajánlottak, aki 1586-ig ebben a házban élt, és aki I. Erzsébet alatt katolikus papok bűjtatása és védelmezése miatt vértanúhalált halt. A katolikus egyház 1970-ben szentté avatta, kultusza a mai napig igen meghatározó.

16. fotó: Margaret Clitherow háza, ma zarándokhely
Photo 16: Margaret Clitherow's house, now a place of pilgrimage

A természeti környezetnek itt is különös szerepe van a történetformálásban. York két folyó, az Ouse és a Foss találkozási pontjában egy völgyben épült, ami miatt állandó a talajvíz jelenléte. Az ilyen különleges anoxikus körülmény nem engedi a földben lévő tárgyak oxidációját, így azokat éppen megőrzi az utókor számára. Megőrzi a szerves anyagokat, a fát, a bőrt, a textíliát, amelyek más körülmények között elrothadtak volna. Ez a körülmény tette lehetővé a viking kori város feltárását, és a leletek alapján a korabeli életmód megismerését és bemutatását, aminek éppúgy része a tudomány, a látogató elkápráztatása és a tanulni vágyó edukálása.

17–19. fotó: A Yorvik (viking) Múzeum bejárata és belső terei
 Photo 17–19: Entrance and interior of Yorvik Museum

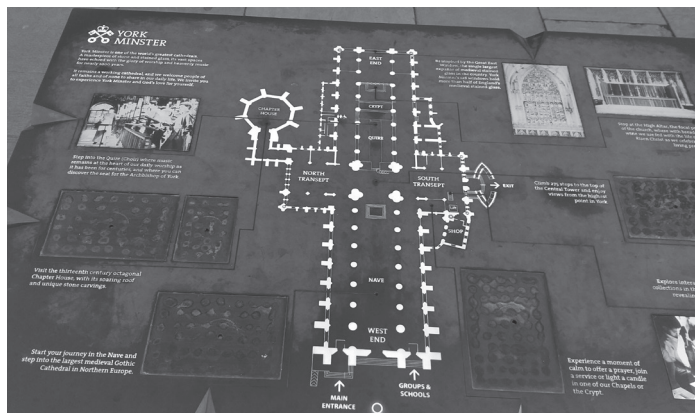

A fenti fényképek jól érzékeltetik ezt az igen jó kombinációt, melyben a látogatót a becsalogatás után először meggyőzik, hogy minden, amit lát, hiteles. Majd kisvonaton a föld alatt körbeviszik a viking kori York, vagyis Yorvik házai, piacai, dolgozó emberei között, majd a „szellemvasút” végállomásán ismét hagyományos múzeumi eszközök és keretek között mondják el igazán meghökkentő módon a kutatások eredményeit, például azt, hogy miként tudtak egy korabeli székletdarabból a lakók fogyasztására, életmódjára vonatkozó felfedezéseket tenni. Azt gondolom, ez az, amit a turisztikai szakma „edutainment”-nek azaz szórakoztatva tanításnak hív. Hugh Bayley munkáspárti képviselő 2011. január 11-ei parlamenti beszédéből is tudjuk, hogy amit itt látunk, az 2%-a Yorviknak, hiszen a viking kori településből ennyit tártak fel, a világörökségi védelmet pedig éppen amiatt kérik, hogy ez a feltárás, megismerés és védelem a jövőben kiteljesedhessen.

YORK MINSTER (CATHEDRAL AND METROPOLITAN CHURCH OF ST PETER IN YORK)

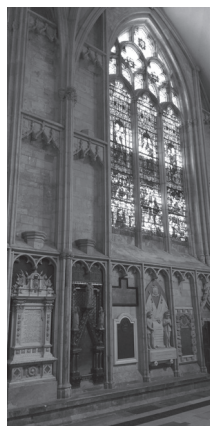
York Minster Észak-Európa legnagyobb gótikus katedrálisa, ami Anglia középkori festett ólomüvegeinek mintegy 60%-át tartalmazza a 128 ablakával. Arról, hogy a templom a 7. században a korai kereszténység központja volt, az altemplomában található római kort bemutató múzeum és annak leletei is tanúskodnak. A római kori kőtemplom romjain épült fel a szintén normann templom (1069), a ma látható gótikus katedrális 1220–1472 között jött létre, és ebben is hasonlatosan a durhami székesegyházhoz, gyakran játszott szerepet a nemzeti politikai, hatalmi harcokban.

20–21. fotó: York Minster a főbejárat felől és alaprajz
 Photo 20–21: York Minster from the main entrance and floor plan

Kelet–nyugati tájolású katolikus templom, láthatjuk egyszerű főhajós szerkezetét, melyet középen metszve északi és keleti irányban épített kereszthajók, kereszt alaprajzúvá tesznek. A kereszt középpontjában található a központi torony. A nyugati bejárat fölött szintén két torony. A keleti középkori hatalmas ólomüvegablak előtti tér a főoltár és a kórus kiemelt tere. Mellette a még restaurálásra váró keleti főablak. A déli kereszthajóból indulóan átmeneti kiállítótér-épület, melyen az ólomüvegek restaurálási munkáit mutatják be, kiemelten az 1440-ből származó Szent Cuthbert-üvegablakot. Az utolsó kép mutatja, hogy milyen ragyogó a már tisztított, helyreállított középkori üvegablak, egyúttal egy, a katedrálisra igen jellemző, faldíszekkel, szobrokkal, árkádokkal gazdagon díszített falrészlet is feltárul.

22–23. fotó: York Minster főhajó és ólmozott üvegablak
 Photo 22–23: York Minster nave and stained glass window

A kereszthajóhoz az északi oldalon egy különleges építmény, a Chapter house (káptalanház) egy rövid folyosószakasszal csatlakozik. A káptalanház az 1290-es évek elején készült el, boltíves mennyezetével, amely a keletkezése idején egyedülálló volt, mivel nem egy központi oszlop, hanem a tetőben lévő fagerendák támasztják alá. Az előtérben az építészeti bravúrt makett szemlélteti.

24–26. fotó: Káptalanház
Photo 24–26: Chapter house

Az altemplom római kori erőd nyomait és egy kiállítást rejt, mely változatos szemléltetőeszközökkel segít megérteni az egymásra rétegződő korokat és építészeti szerkezeteket, és azt a veszélyt is, amit a régészeti feltárás okozott, és ami az 1970-es években majdnem a központi torony leomlásához vezetett. Több mint háromezer homokzsákra volt szükség eltüntetni azt a lyukat, amit a régészek ütöttek, miközben a központi torony tartószerkezete minden egyes alapon már négyezer tonna erőt fejtett ki, ami egy rakéta indításával egyenértékű. Szerencsére sikerült a szerkezetet stabilizálni.

27–29. fotó: Római kori kiállítás részlete az altemplomban
Photo 27–29: Detail of a Romanesque exhibition in the undercroft

És a már sokat emlegetett központi torony, ahova 275 lépcső megtételével érhetünk, és ahonnan közelről gyönyörködhetünk a gótikus ívekben. És ahol megtudjuk, hogy a torony 16 millió kilogrammot nyom, kétszer annyit, mint a párizsi Eiffel-torony, a Boeing 747–400-as repülőnek vagy 1400 emeletes autóbussznak megfelelő súllyal.

30. fotó: A központi torony és a gótikus ívek
Photo 30: The central tower and the Gothic arches

LÁTOGATÓFOGADÁS

A katedrális felkészülten várja az évi sokmillió látogatót. Itt már nincs pardon, belépőjegyet kell fizetni, ami az altemplom és a torony látogatásával bővíthető. Nem csupán Yorkban tapasztaltam, általánosságban elmondható, hogy a helyieknek ingyenességet, vagy jelentős kedvezményt adnak, míg a teljes árú jegy megváltása azt is jelenti, hogy az egy évig érvényes, és több látogató esetén egyvalaki egy következő vizit alkalmával mást is magával vihet. Ezzel ösztönzik a gyakori visszatérést, általában azt, hogy hétvégi, családi programként vagy vendéget fogadva az örökségi helyszíneket ismételten felkeressük. A praktikus megoldások, a látogató komfortja (de nem a műemlék rovására) itt is megfigyelhető. A toalett a központi hajó északi oldalában van, itt is dolgoznak restaurátorok, ez természetes része a napi működésnek, míg tekintettel a rengeteg látogatóra, az oldalhajóból nyílik intim kápolna, ami a spiritualitást szolgálja. A déli kereszthajón át vezetik ki a látogatót, természetesen egy ajándékbolton keresztül. Jól érzékelhető a látogatóirányítás, a bejáratok következetes használata. A katedrálisban lépten-nyomon pihenőhelyet is találunk, szerencsés esetben kényelmesebb párnázott székekkel. Figyelemre méltó, hogy például a Chapter house-ban a kő ülőlap alatt rejtve USB-port és csatlakozó is elfért.

A MENEDZSMENTRŐL MÉG

Az egyes épületeknek, műemlékeknek önálló kezelői, tulajdonosai, működtetői vannak. A város azonban kétezer védett, megőrzésre érdemes egyedi objektumot tart nyilván, és természetesen védik a máig megmaradt középkori városszerkezet, a mai térfelcszín alatt látható, feltárt és fel nem tárt római és viking kori szövetet

egyaránt. Ezért York önkormányzata igen részletes, jól használható és folyamatosan fejlesztett adatbázissal szolgál a szabályozásokon túl ahhoz, hogy a fejlesztő, az ott lakó tiszttában legyen azzal, hogy a háza, irodája, telephelye milyen védelem alá esik, milyen a terület adottsága, története, műszaki jellemzői. A beavatkozásokat segítik egyrészt a szabályozási környezet átláthatóságával, annak a megértését szolgáló útmutatókkal, példatárral, de akár személyes közreműködéssel, tanácsadással is. Egyfajta védelmi hálót hoztak létre, mely egyszerre szolgálja a történeti városi szövet védelmét és a mai városlakót. Az önkormányzat munkáját projektek is támogatják, ilyen volt például a „York Historic Environment Characterisation Project” 2012–2013-ban. Ennek eredményeként, a régészeti kutatások eredményeinek feldolgozása alapján, elkészült York magterületeinek és a szuburbanizációs területek karaktermeghatározása és interaktív térképe. Ez az English Heritage szervezettel közös projekt ma is aktívan segíti a fejlesztőket a történeti struktúrák megértésében általában, és az építési tevékenységhez nélkülözhetetlen adatokkal is.

RICHMOND VÁROS ÉS A RICHMOND STATION

Richmond félúton Durham és York között, Dales Nemzeti Park kapujában fekszik, az az ősi Richmond város, amiről később további legalább 109-et neveztek el. Most mégsem a normann várat körülölelő György-kori házairól szeretnék írni, pedig a György-korabeli építészet a 18. századi Angliában igen jelentős a városok arculatformálásában. Helyette fel szeretném hívni a figyelmet két kiemelkedő turisztikai attrakcióra, két különleges történeti helyszínre. Az egyik a The Station (az állomás) néven, a korabeli vasútállomásnak új funkciót adva szolgálja a városba érkező látogatókat, és kulturális kínálatával a helyi közösséget. A másik a város határában található monumentális kolostorrom, mely az 1500-as évek a York és a Tudor házak közötti háborújának és az anglikán egyház katolikus egyházról történő leválásának nyomait őrzi. A Station a York – New Castle vonalon a korábbi bányász- és iparvidéket szolgálta. Az ipar hanyatlásával az állomás funkció nélkül maradt. Az 1846–1847-ben felépített viktoriánus épület, fontos szerepet töltött be mintegy másfélszáz éven át a kisváros életében. Az ipar hanyatlásával, az állomásra sem volt többé szükség, 1969-ben hagyta el az utolsó vonat a pályát. Majd több évtizednyi útkeresés után, 2006–2007-ben kapta meg a mai funkcióját és formáját a hely mint multikulturális központ, és mint a városba érkező turistákat is kiszolgáló interpretációs központ. Az elhelyezkedése is kitűnő, közel a belvároshoz, éppen az Easby Abbey-hoz vezető út mentén (1,5 mérföldre délre), jó összeköttetést adva a két helyszínhez. Belsejében mozi, étterem, kávézó, helyi iparos termékek boltjai, valamint mosdó és az épülethez tartozó parkoló szolgálja a kényelmet, egyúttal őrzi a múlt emlékét.

31. fotó: Richmond Station-belső, részlet
 Photo 31: Interior of Richmond Station

EASBY ABBEY

Az 1152-ben alapított Easby apátság épülete a premontrei rend („fehér kanonokok”) legjobban megőrzött kolostora, ahol a refektórium, a kaputorony és a kanonokok hálóterme maradt fenn. A középkorban virágzó apátság működött itt, a ma is álló falmaradványok erről tanúskodnak. A reformáció és a kolostorok elleni támadás azonban a premontreieket sem kerülhette el, 1536-ban feloszlatták, ám az észak felkelt a kolostorok védelmében. Az Easby Apátság épületeit a felkelés gócpontjának tekintette az uralkodó (VIII. Henrik), ezért két éven belül nagy részben lecsupaszították és lebontották. A romok később a művészek kedvenc témájává váltak. Az apátság romjain nincs látható nyoma 16. vagy 17. századi munkálatoknak, ez arra utal, hogy az épületeket nem használták újra lakóhelyként. A helyszín legkorábbi ismert látképe, egy 1721-ből származó metszet a romokat a mai állapotuknak megfelelően ábrázolja.

A romokból soha nem kísérelték meg az eredeti épületek helyreállítását, azt a National Trust gondolzza, romként őrzi és bemutatja. A romok gyönyörű zöldterületen, szabadon látogathatóak. Az érdeklődőt a megértésben informatív műemléki leíró táblák és a zöld mezőben látható alapfalak segítik. A hely örök mementója az anglikán egyház elszakadásának, a református és keresztény egyház küzdelmének.

A hely számomra azt is jelezte, hogy nem kell mindent mindig helyreállítani, a bemutatás, a kiegészítés egyszerű eszközeivel élve is érezhető és érthető a múlt. Talán ezért is szerettem volna ezt a kis kitérőt tenni, hiszen a műemlékvédelem döntések sorozata, nincsenek mindenre alkalmazható sémák. Az adott helyszín dönti el, hogy a megőrzés-konzerválás, kiegészítés, felújítás vagy újraértelmezés és új funkcióval való továbbélés szolgálja a legjobban a helyszín és a helyi közösség érdekét.

32–34. fotó: *Easby Abbey romjai, részlet*
 Photo 32–34: *Easby Abbey ruins, details*

NAGY-BRITANNIA ÖRÖKSÉGKEZELÉSÉNEK INTÉZMÉNYI HÁTTERÉRŐL

Természetesen ha tudjuk, hogy az örökségvédelemnek és bemutatásnak milyen erős szervezeti, intézményi, civil háttere van, akkor az eredményeket nem tulajdonítjuk a véletlennek. A The National Trust, mint a kormányzat háttérintézménye, 120 éve adja a brit örökségkezelés (természeti és kulturális) professzionális háttérét. Mottójuk („For everyone for ever”) valódi küldetésnyilatkozat, mely jól összegzi a felvállalt feladatok összességét, lényegében azt, hogy figyelmük nem csupán a szabályozás, pénzügyi háttér megteremtése, a fókusz nem csupán a konzerválás, megőrzés, tudományos feldolgozás, hanem az értékek eljuttatása a széles közönséghez, az örökség élvezhetővé tétele a ma embere számára. A National Trustot három magánszemély alapította, ma is *charity* formában működik, erősen épít a tagságára, igazi civil kurázsit testesít meg. Épített örökség vonatkozásában meghatározó a Királyi Archeológiai Társaságon túl a National Trusthoz hasonló küldetéssel és feladatvállalással, ám már szűkítve földrajzilag Anglia területére, tartalmilag pedig az épített örökségre, annak kiemelt elemeire, az English Heritage. Az English Heritage 400 történeti emlékekkel, épülettel és hellyel foglalkozik, ahogyan ők fogalmazznak, életre keltik Anglia történetét évről évre, több mint tízmillió látogató számára. Fő prioritásaik: az inspiráció, a megőrzés, a részvétel és a pénzügyi fenntarthatóság. Bár eredetileg kormányzati szervként hozták létre (DCMS: Department for Culture Media and Sport – alapította és felügyeli a munkáját), mára megkapta azt a szabadságot, mellyel az intézményi struktúra mellett leválhatott róla egy jótékonyági szervezet, mely által még közelebb kerülhetnek az emberekhez. Szintén a DCMS-nek felel a HLF (HERITAGE Lottery Fund), adminisztrálja a Heritage Memorial Fund (NHMF), akinek a felelőssége a szerencsejáték-alapból az örökségkezelés, örökségmenedzsmenti munka támogatása az Egyesült Királyságban. A National Lottery Heritage Fundot, vagy rövid nevén Heritage Fundot 1994-ben alapították és mára több mint 8,4 milliárd font értékű investíciót hajtott végre, több mint 49 ezer projekt által az Egyesült Királyságban (<https://>

www.heritagefund.org.uk/about/insight/open-data). Az aktív, egyúttal finanszírozási tekintetben legjelentősebb intézményi szerepen túl a Heritage Fund igen erős szakmai bázisa a megőrzésnek, kezelésnek és népszerűsítésnek. Ehhez folyamatos kutatásokat végez, adatot gyűjt, elemez, az eredményeket pedig a szakma számára hozzáférhetővé teszi. Szakmai közösségeket épít, folyamatosan reagál a gyorsan változó környezet kihívásaira. Például a covid miatti *lockdown* (lezárás) az Egyesült Királyságban is kihívást jelentett a távmunka vagy a hibrid munkavégzés tekintetében, valamint a látogatók online elérésében, melynek jobb használatára oktatókurzusokat dolgoztak ki és tettek elérhetővé. Szemléletmódjukat jól tükrözi a 2022-es évről készített jelentés alábbi bekezdése:

„Az örökség összekapcsolódik az aktív utazást és jólétet szolgáló várostervezéssel. Fontos szerepet játszik az összetartó, vonzó helyi közösségek építésében. A »tizenöt perces város« vagy »húszperces környék« azt az elképzelést jelenti, hogy az embernek a mindennapi életéhez szükséges dolgok nagy részét viszonylag rövid sétával vagy kerékpárúttal elérhetővé kell tennie lakóhelyétől. A tizenöt perces város egyik alapelve, hogy mindenki számára rendelkezésre álljanak zöldterületek.”

„*Heritage is being linked to urban planning for active travel and wellbeing. It is seen as having an important role to play in building cohesive, appealing local communities. The 'fifteen-minute city' or 'twenty-minute neighbourhood' is the idea that a person should be able to find most of what they need in their daily life within a relatively short walk or cycle journey of where they live. A core principle of the fifteen-minute city is that there are green spaces for everyone to enjoy.*” (National Lottery Heritage Fund Report, 22. oldal)

Rengeteg intézmény, cég, civil szervezet dolgozik ezen a területen, az őket tömörítő legjelentősebb szövetség a 2002-ben alapított Heritage Alliance, melynek több mint 90 nem kormányzati örökségi szervezet a tagja. A szövetségnek központi szerepe van a független örökségi mozgalom népszerűsítésében, a különböző szakmai szervezetek közötti párbeszéd, együttműködés kialakításában. Emellett saját örökségmegőrző, népszerűsítő projektjei is vannak. A szakmai érdekeit közvetíti a döntéshozók felé, a szakmának pedig elérhetővé teszi az új szakmapolitikai elvárásokat, jogszabályokat.

ÖSSZEGZÉS

Arra a kérdésre, hogy miért érezzük élőnek, lüktetőnek az örökségi helyszínt, a történeti épületet vagy akár települést, ezek a bemutatott példák, úgy vélem, többféleképpen, de mégis megadják a választ. Egészen egyszerűen nem állítják piederasztálra, nem csomagolják be, nem teszik vitrinbe, csak lakják, csak élik nap mint nap a teret. És igen, vigyáznak rá, és értik, és segítik érteni, ezáltal szeretni is. Ez a megélhető felszín, ami mögött a műemlékvédelem, a turizmus, a településfejlesztés és menedzsment szakmai egységbe fonódva tapinthatóan jelen van. Egyszerre érezzük azt, hogy ezek a települések a ma emberéért vannak, az ő igényeit, életét

szolgálják és megbecsülik a múltat. A siker tényezői, amelyeket a bemutatott esettanulmányokból tetten érhetünk:

- tervezés, méghozzá alapos dokumentáción alapuló tervezés;
- minden szakma a saját helyén van, és jelen van;
- a régészet nem öncélú tevékenység, igen aktívan szolgálja a turisztikai bemutatást, és szolgálja a településfejlesztést, a települési szövet megismerését, megértését, és értő használatát.

A műemlékvédelem láthatóan nem akar minden romot visszaépíteni, nem akar minden műemléket öncélú „bemutatótérként” vagy múzeumként hasznosítani. A megoldás, a használat, a bemutatás alkalmazkodik az adott települési vagy éppen táji környezethez, azt tiszteletben tartja. Jó példa erre a Richmond melletti Easby Abbey, amit meghagytak romemléknek, egyúttal zöld parknak, a korábbi műemléki pályaudvar pedig, mint The Station, látogatóközpont és szolgáltató létesítmény nyert új életet. De ezt példázzák Anglia kiemelkedő katedrálisainak vegyes használatai (vallási, turisztikai, rendezvényi, oktatási) is. Izgalmas, egyszerű és szép példákat találunk arra, miként kapcsolódik össze a földrajzi táj egy-egy darabja, akár Szent Cuthbert legendája, vagy akár a richmondi városfal és onnan nyíló kilátás (cullodeni csata emlékére emelt épület) közötti kapcsolatot megtehermentő magyarázó tábla által. De ezt a folytonosságot érezzük, ahogyan egy-egy települést végigjárunk, a kiemelt emlékek a városi szövetbe belesimulnak, hiszen a szövet éppen annyira lényeges, mint egy-egy kiemelt objektum. A bemutatásban a hitelességen alapuló, ugyanakkor könnyen érthető és megélhető módszerekkel találkozunk, mindezt személyessé téve. Az embert mindig az ember érdekli, ezek a történetek hozzák közel hozzánk a múltat; és ezek azok a történetek, amelyek át- meg átszövik ezeket az egyszerre ódon és mai épületeket és tájakat.

FORRÁSOK

- D., POCKOCK – M., THURLBY – D., PARK – I. CURRY 2018: Durham Cathedral an architectural appreciation. – Durham, City of Durham Trust.
- Durham World Heritage Site 2017: Durham Castle and Cathedral World Heritage Management Plan 2017–2023. – Durham University, Durham county Council, Durham Cathedral, 105 p.
- English Heritage 2023: Job Description – Site Manager – Old Sarum Site and Cluster Manager – 2023.
- National Trust 2016: Governance Handbook, 148 p.
- Miller, N. – Andrews, G. Y. – Pemberton – Richardson, M. 2022: Cohort Working Best Practice Guide. – Miller Research Ltd. 27 p.
- Woodley, S. – Leeming, R. – Towell, P. 2021: The National Lottery Heritage Fund: Assessment of local authority heritage priorities and support needs, Published by Golant Innovation, 30 p.

INTERNETES ADATLETÖLTÉS: 2023. FEBRUÁR 26.

[https://hansard.parliament.uk/Commons/2011-01-11/debates/11011154000001/WorldHeritageStatus\(York\)](https://hansard.parliament.uk/Commons/2011-01-11/debates/11011154000001/WorldHeritageStatus(York))
<https://www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofEngland/Margaret-Clitherow>
<https://www.york.gov.uk/WorldHeritage>
<https://www.york.gov.uk/YHECP>
<https://yorkminster.org>
<https://englandsnortheast.co.uk/yorkshire-york-minster/>
<https://www.yorkboutiquelets.co.uk/architecture-in-york-the-minster/>
https://wikishire.co.uk/wiki/York_Minster

INTERNETES ADATLETÖLTÉS: 2023. FEBRUÁR 10-21.:

<http://heritagehelp.org.uk/organisations/heritage-alliance>
<https://www.english-heritage.org.uk/about-us/our-priorities/>
<https://www.heritagefund.org.uk/about/insight/open-data>
<https://www.heritagefund.org.uk/about/insight/research>
https://www.heritagefund.org.uk/sites/default/files/media/attachments/20210625_National_Lottery_Heritage_Fund_report_Assessment%20of%20local%20authority%20heritage%20priorities%20and%20support%20needs.pdf
<http://heritagehelp.org.uk/organisations>
<http://heritagehelp.org.uk/organisations/heritage-lottery-fund>
<http://heritagehelp.org.uk/organisations/department-for-culture-media-and-sport-dcms>
<https://gosouthwestengland.co.uk/national-trust-vs-english-heritage/>
<http://heritagehelp.org.uk/organisations/heritage-alliance>
<https://www.nationaltrust.org.uk/who-we-are/about-us/how-we-are-run>
<https://www.english-heritage.org.uk/about-us/our-history/>
<https://oliversbucketlist.com/what-is-the-difference-between-national-trust-and-english-heritage/>
<https://historicengland.org.uk/about/what-we-do/historic-england-and-english-heritage/>

HELYSZÍNI ADATGYŰJTÉS: tájékoztató táblák és tájékoztató leírások

SZEMÉLYES BESZÉLGETÉSEK (2022): idegenvezetővel és restaurátor hallgatóval a katedrálisban, valamint a világörökségi iroda vezetőjével a látogatóközpontban.
Fényképek: saját fotóarchívum, 2022. november